

lectio divina

Destinată inițierii în citirea duhovnicească a Scripturii, seria *Lectio divina* își propune să ofere cititorilor comentarii biblice patristice și contemporane, precum și instrumente moderne utile unei exegeze biblice tradiționale.

Centrul de studii filocalice „Sfântul Isaac Sirul“
Facultatea de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea“
Universitatea „Aurel Vlaicu“ din Arad

IEROMONAH AGAPIE CORBU

DIALOGURI

CUPRINS

Prolog	VII
--------------	-----

I. PELERINAJ LA EMAUS

Ziua întâi	3
Ziua a doua	25
Ziua a treia	51
Ziua a patra	73
Ziua a cincea	91
Ziua a șasea	117
Ziua a șaptea	131

II. DESPRE BĂTRÂNEȚE ȘI MOARTE

Despre bătrânețe și moarte	155
----------------------------------	-----

III. PIERRE HADOT LA SFÂNTUL MUNTE

Pierre Hadot la Sfântul Munte	171
-------------------------------------	-----

ZIUA ÎNTÂI

În care se va vedea cum furtuna de zăpadă izbucnită pe neașteptate împiedică plecarea unui vizitator al Părintelui T., dar prilejuiește, în schimb, un dialog despre citirea duhovnicească a Scripturii, numită de amfitrion „pelerinaj la Emaus”, iar de tradiția patristică, lectio divina. Din discuția celor doi se va vedea ce este acest fel de citire și cum este ea o parte inseparabilă a ascezei creștine.

Sedus de vremea primăvărată și atras de gândul sărbătoririi Praznicelor Sfântului Vasile și al Teofaniei în „căminul virtuții”, am făcut imprudența să-mi programez o vizită la Sfântul Munte în toiu iernii. Planul era să trec, pentru început, pe la bunul meu prieten, Părintele T., iar apoi să merg într-una din chino-viile aghiorite pentru sărbătoarea Teofaniei și a Sfântului Ioan.

Totul mergea potrivit programului pe care mi-l făcusem, până când, ajuns dis-de-dimineață în ultima zi a anului la chilia Părintelui T., vremea a început brusc să se strice, așa cum parcă numai la Athos știe să o facă. Adică rapid și radical. Intrat însă în biblioteca chiliei, primirea Părintelui T. m-a transpus într-o altă lume, iar cafeaua aburindă, deși slabă, mi-a dezmoțit mintea și mi-a dezlegat limba în acest spațiu sacralizat al isihiei, al meditării Scripturii și al rugăciunii lui Iisus.

Aveam chef de vorbă, de taifas duhovnicesc, stare înțepită cu siguranță de cafeaua sorbită pe nerăsuflete, de atmosfera veselă specifică celor două săptămâni dintre Nașterea Domnului și Sfântul Ioan, dar și de prezența harismatică a Părintelui T. Acesta deborda de voce bună și avea un debit verbal ușor contrastant cu ambianța pustnicească a chiliei, convenind însă așteptărilor și stării mele ușor euforice. E lesne de înțeles de ce, într-un asemenea ambient, discuției nu i-a fost anevoie să se închege. Nu bănuiam însă că protocolara mea întrebare – „Ce mai faceți, Părinte T.?” – va declanșa un răspuns pe cât de neașteptat, pe atât de enigmatic:

– Foarte bine, slavă Domnului! Tocmai m-am întors dintr-un pelerinaj la Emaus.

„Ce cimilitură o mai fi și asta?” – mă întrebai, suspectând o aluzie ironică a Părintelui T. la adresa îndeletnicirilor mele academice. Biblicul sat Emaus se afla la aproximativ 11 km de Ierusalim, fără să poată fi localizat de arheologi, cinci situri pretinzând astăzi că ar fi pe locul vechiului Emaus. Atunci cum de îmi spune mie Părintele T. că tocmai a fost în pelerinaj la Emaus? Ce pelerinaj? Care Emaus...?

Pesemne că nedumerirea mi se citea bine pe chip, deoarece, înainte să bâigui un răspuns, Părintele T. mi-a luat-o înainte:

– Tocmai am isprăvit obișnuita mea oră zilnică de citire meditată a Scripturii, adică de *lectio divina*, care, pentru mine, e un adevărat pelerinaj la Emaus. O numesc așa pentru că în întâmplarea relatată de Sfântul Luca avem toate elementele unei citiri ortodoxe a Scripturii.

– Dar și bazele unei hermeneutici biblice ortodoxe, adăugai, fără să-mi dau seama că împing discuția spre înalte chestiuni academice.

– Da, ale unei hermeneutici biblice duhovnicești, sau, dacă vrei, bisericești. Această relatare reunește toate aspectele vieții noastre de creștini în sânul Bisericii: învățatura de credință, asceza, Sfânta Euharistie, comuniunea cu întregul trup eclezial, prin care ni se confirmă autenticitatea vieții, a trăirilor și a ortodoxiei exegezei, în cazul celor care folosesc *lectio divina* ca punct de plecare pentru tâlcuirea biblică. De aceea am spus că tocmai m-am întors din pelerinajul meu zilnic la Emaus, adică de la citirea Scripturii împreună cu Hristos și în Biserică, citire care e, pentru mine, întotdeauna formatoare, ziditoare, hrănitoare și un adevărat „izvor al teologiei”¹, cum spunea Sfântul Vasile.

cf. Ef. 5, 32

Surprins de realismul unei asumări atât de personale a relatării lucanice, m-am lăsat prins cu toată seriozitatea în jocul Părintelui T., întrebându-l cu o curiozitate lacomă:

– Și de când practicați, mă rog frumos, acest „pelerinaj la Emaus”? Dar mai ales, cum de folosiți – dumneavoastră, un grec – faimoasa formulă latină *lectio divina*?

Despre
sinagima
lectio divina

– Aș răspunde întâi, iubite Părinte Agapie, la a doua dumitale întrebare. Sinagma *lectio divina* nu este nimic altceva decât traducerea latină a vechii formule grecești *θεία ἀνάγνωσις*, atestată prima oară într-o scrisoare a lui Origen către ucenicul său, Sfântul Grigorie Taumaturgul². Varianta latină s-a impus, după cum lesne îți poți închipui, doar pentru că este mult mai inteligibilă, mai ușor de reținut și de folosit de către vorbitorii limbilor europene. Semnificația ei rămâne însă aceeași ca în

¹ Cf. Sfântul VASILE CEL MARE, *Epistola* 2, 3, în SAINT BASILE, *Lettres*, vol. I (*Lettres I-C*), (ed.) Yves Courtonne, Les Belles Lettres, Paris, 1957, pp. 8-9.

² *Epistola lui Origen către Grigorie Taumaturgul* 4, în GRÉGOIRE LE THAUMATURGE – ORIGÈNE, *Remerciements à Origène suivi de Lettre d'Origène à Grégoire*, (ed.) Henri Crouzel (SC 148), Cerf, Paris, 1976, p. 192.

greacă: o citire a Sfintei Scripturi „în scopul virtuții“, cum spune Sfântul Isaac Sirul³, sau o citire duhovnicească.

– Mă bucur să aud aceste precizări, întrucât în unele cercuri ortodoxe sintagma *lectio divina* este privită cu suspiciune. Întotdeauna am simțit că această rezervă provine nu doar dintr-o apriorică reținere față de creștinismul latin, ci și din bănuiala că ea, *lectio divina*, ar fi o practică tardivă, netradițională, ivită odată cu Reforma, expresia practică a învățaturii *sola Scriptura*.

T. – Ai dreptate. Pe de o parte, observ că sintagma patristică *lectio divina* este folosită astăzi în foarte multe sensuri străine de vechea înțelegere patristică. De exemplu, în mediile apusene ea denumesc un anumit fel de abordare exegetică a unor fragmente biblice, iar alteleori chiar o adevărată dramatizare a textului biblic, citit în grup, fiecare participant având un anumit „rol“, pe care îl citește și încearcă să îl interpreteze. Dacă în prima situație avem un triumf al muncii conceptuale, în cea de-a doua intrăm într-o zonă preponderent emoțională, ambele direcții caracterizând spiritualitatea apuseană din al doilea mileniu încoace. Pe de altă parte, suspiciunea la care te referi vine din necunoașterea tradiției primului mileniu și a tradiției apostolice. Când Sfântul Pavel îi scrie lui Timotei „ia aminte la citit“, nu face decât să-l îndemne la stăruirea în citirea Scripturii, adică la ceea ce ulterior a fost numit *θεῖα ἀνάγνωσις* sau, cum spuneam, *lectio divina*. Prin urmare, fie că vorbim de „citirea duhovnicească a Scripturii“, fie de *θεῖα ἀνάγνωσις*, fie de *lectio divina*, vorbim de unul și același fel de asceză a minții. L-au practicat prorocii, l-au practicat apostolii, l-au practicat Părinții Bisericii, îl practică până azi monahii și

1 Tim. 4, 16

³ Sfântul ISAAC SIRUL, *Cuvinte ascetice* (editie bilingvă), vol. 2, text grec stabilit de Marcel Pirard, traducere, note și comentarii de Ierom. Agapie Corbu (*Philocalia Syriaca* 4), Ed. Sf. Nectarie, Arad, 2024, *Cuvântul* 42, 307, p. 155.

credincioșii Bisericii. M-am săturat de certurile pe cuvinte la care se pricep atât de bine semidocșii pioși.

Înainte de a răspunde am stat puțin, pentru a adânci spuselor Părintelui T. Perspectiva pe care mi-o deschidea mi-a adus fulgerător în minte, printr-o curioasă asociere de idei, disputele athonite ale colivazilor din secolele XVIII-XIX, dintre care Sfântul Nicodim Aghioritul (1749-1809) este de departe printre cele mai cunoscute nume. În cursul acestor dispute s-a văzut că tradiția patristică autentică, pusă în valoare de Nicodim prin tipărirea diferitelor cărți patristice (*Filocalia*, *Everghetinosul*, comentarii biblice, canonice și liturgice etc.), fusese, de fapt, înlocuită în Athos și în robita Grecie cu obiceiuri și inovații apărute conjunctural, dar considerate de monahii simpli drept „tradiție“. Începeam să întrevăd dimensiunile profetice ale cuvintelor Sfântului Nicodim din tâlcuirea sa la sfintele slujbe, unde spunea că unele lucruri, doar pentru că sunt practicate și de Biserica Latină, au fost lepădate de răsăritenii bizantini, deși erau „canonice și potrivit legii“. Trebuie să refuzăm erorile dogmatice ale apusenilor, „dar dacă găsim la ei ceva corect și conform Sfintelor Sinoade, nu trebuie să urâm acel lucru sau să-l respingem, ca nu cumva să respingem tocmai canoanele [...]. Unii din ai noștri, purtați de o râvnă încinsă contra Bisericii Apusene [...] au înlăturat unele lucruri în chip rău, necanonic, cu râvnă irațională și fără discernământ“⁴. Îmi dădeam seama că același mecanism al fanatismului camuflat în evlavie apărătoare a ortodoxiei, aceeași atitudine defensivă și, în mod paradoxal, agresivă, vedea în sintagma *lectio divina* încă una din inovațiile apusene. Neștiind cum să mă raporteze la imaginea de un pitoresc tragic a „semidocșilor pioși“, taxați

⁴ ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ ΑΓΙΟΠΕΙΤΟΥ, *Εσποδορόμιον*, vol. 3, Ed. Ὁρθόδοξος Κυψέλη, Tesalonic, nota 77, p. 220.

necruțător de Părintele T., am încercat discret să abat discuția spre actul citirii Scripturii.

A. – Părinte T., vă înțeleg foarte bine indignarea. Știu că această practică străveche se bazează pe calitățile speciale ale cuvântului lui Dumnezeu din Scriptură, un cuvânt „viu și lucrător și mai ascuțit decât orice sabie cu două tăișuri, care pătrunde până la despărțitura sufletului și duhului, dintre încheieturi și măduvă, și este destoinic să judece cugetările și gândurile inimii“.

Evr. 4, 12

Clipind repede în spatele ochelarilor, parcă înțelegând dorința mea de a evita falsele probleme puse de zelotiști, Părintele T. spuse:

T. – Mă bucur că citezi acest text paulin, pentru că el sintetizează viziunea profeților asupra cuvântului lui Dumnezeu și face legătura cu viața filocalică. Într-adevăr, pentru noi, citirea Scripturii este *divina*, adică dumnezeiască, tocmai pentru că în Sfânta Scriptură citim cuvântul lui Dumnezeu. Fiecare literă, cirtă și iotă din Scriptură este asumată de Cel care „grăiește în Scripturi“⁵. De aceea și asceza citirii duhovnicești a Scripturii este dublă: pe de o parte, facem efortul citirii, pe de alta, învățăm să citim Scriptura ca sensibilizare față de prezența lui Hristos în cuvântul Său și față de lucrarea Lui asupra noastră prin acest cuvânt „viu și lucrător“. „Ce este, în definitiv, Evanghelia?“ – se întreba Sfântul Atanasie cel Mare – „Prezența lui Dumnezeu-Cuvântul, a Domnului Iisus Hristos, întrupat pentru mântuirea neamului omenesc.“⁶ Prin urmare, *lectio divina* este o întâlnire cu Hristos, o ascultare a Lui și, de aceea,

⁵ Sfântul SIMEON NOUL TEOLOG, *Discursul 15*, în SYMÉON LE NOUVEAU THÉOLOGOÏEN, *Traité théologiques et éthiques*, tome II, Éthiques 4-15, (ed.) Jean Darrouzès (SC 129), Cerf, Paris, 1976, p. 452.

⁶ Sfântul ATANASIE CEL MARE, *De communi esentia*, PG 28, 77.

aduce în suflet un simțământ nou al existenței⁷, cum spune Cuviosul Sofronie de la Essex, pentru că în Scripturi viază harul dumnezeiesc⁸. Harul ne îndulcește mintea și inima, iar această îndulcire este o formă de cunoaștere a Domnului.

A. – Înțeleg, Părinte T., că însuși cuvântul biblic are câteva particularități care îi dau un loc aparte între scrierile Bisericii. Îmi vin cu putere în minte câteva spuse de-ale prorocilor despre cuvintele lui Dumnezeu, care, pentru Ieremia, sunt bune de mâncat și aduc desfătare inimii. Am fost întotdeauna uimit de legătura pe care prorocii o fac între cuvântul lui Dumnezeu din Scripturi și efectele lui asupra omului nostru launtric, asupra inimii. Ea, inima, este cea care „degustă“ cuvântul, iar gustarea se însoțește cu chemarea numelui lui Dumnezeu. Poate fi separată citirea Scripturii de rugăciunea lui Iisus? Sau invers: putem progresa în rugăciunea lui Iisus fără să facem zilnic acest „pelerinaj la Emaus“?

cf. Ier. 15, 16

Părintele T. se ridică domol de pe scaun și luă de pe raft Scriptura și citi melodios un text din prorocul Ieremia: „Aflat-am cuvintele Tale și le-am sorbit și cuvântul Tău a fost bucurie și veselie pentru inima mea, că s-a chemat asupra mea numele Tău, Doamne Dumnezeul puterilor“. Apoi spuse:

Ier. 15, 16

T. – După cum vezi, îndulcirea inimii de cuvintele Domnului e prilejuită nu doar de simpla citire, ci de citirea unită cu chemarea numelui Lui. Așa cum numele Domnului a fost chemat peste Templul din Ierusalim pentru a-l sfinți, tot așa numele Lui este chemat și peste noi, făcând din noi adevăratul templu al lui Dumnezeu. De aceea, *lectio divina*

cf. Ier. 7, 10

⁷ Cf. Arhimandritul SOFRONIE, *Despre rugăciune*, trad. rom. de ierom. Rafail (Noica), Ed. Accent Print, Suceava, 2019, p. 35.

⁸ Sfântul SILUAN ATHONITUL, *Între iadul deznădejzii și iadul smereniei. Învățătură duhovnicească*, studiu introductiv și traducere de diac. Ioan I. Ică jr., Ed. Deisis, Sibiu, 1997, p. 223.